

Ante Laušić, Josip Anić

Južna Afrika i Hrvati

Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2000., 184 str.

Hrvatsku dijasporu možemo razlikovati prema mnogim određenjima: od različitih vremena odlazaka, duljine boravka u inozemstvu, sociodemografskih obilježja iseljene populacije, raznovrsnih uzroka iseljavanja ali i s obzirom na istraženost života njenih pripadnika. Upravo nedovoljno poznavanje pojedinih iseljeničkih skupina u uvodu knjige *Južna Afrika i Hrvati* naglašavaju njeni autori, navodeći kao paradigmatičan slučaj nedostatak istraživanja i (ne)poznavanja problematike hrvatskog iseljeničtva u Južnoj Africi. Ustanova u kojoj obojica rade (Institut za migracije i narodnosti) ima četiri istraživačka projekta, a jedan od njih nosi naziv »Hrvati u prekomorskim zemljama«. U okviru toga projekta provedeno je i empirijsko istraživanje (1993) o Hrvatima u Južnoj Africi. Knjiga autora Ante Laušića i Josipa Anića sastoji se od dva dijela: historijskoga (povijest Južne Afrike, opis doseljavanja Hrvata, prikaz prostora useljavanja i sl.) i empirijskoga (anketno istraživanje o životu Hrvata u JAR-u). U prvom poglavlju opisuju se destinacije u koje odlazi i u kojima živi i radi hrvatsko iseljeničtvo. Južnoafrička Republika je površinom 22 puta veća od Hrvatske i naseljena je od paleolitika. U povijesnim dokumentima se navodi da su najstariji domorodački stanovnici Bušmani i Hotentoti. U 17. st. prostor naseljavaju Nizozemci (Buri), a stoljeće kasnije Englezi. Između njih će se voditi rat (1899–1902), završen pobjedom Engleza. Južnoafrička Unija je konstituirana 1910., i to od četiriju južnoafričkih kolonija: Kaapa, Natala, Transvala i Oranja. Novonastalu državu obilježavaju rasni problemi i diskriminacija, pa će 1912. domoroci osnovati svoju stranku, Afrički narodni kongres. Rasna diskriminacija kao sustav (apartheid) uveden je 1948. Stanovništvo je podijeljeno u 9 kategorija a domo-

rodačko stanovništvo prisilno je preseljeno u neplodne dijelove zemlje, bantustane. Pod pritiskom sankcija međunarodne zajednice uslijedilo je postupno popuštanje pa je 1985. došlo do ukidanja zabrane mješovitih brakova, a 1990. i posebnih rasnih ustanova. Borba za demokratsku Južnoafričku Republiku, čiji je simbol legendarni vođa i zatvorenik Nelson Mandela, završena je rušenjem neljudskog poretka apartheida. Stanovnika u JAR-u ima 40.583.573 (1996), a demografske procese obilježava veliki porast stanovništva, što se vidi iz podatka da je 1960. u toj državi bilo svega 16 milijuna stanovnika. Populacija JAR-a se sastoji od četiriju prepoznatljivih skupina: Afrikanaca (76,7%), bijelaca (10,9%), mješanaca (8,9%) i Azijaca (2,6%). Rudarstvo je glavna grana gospodarstva, a zemlja je posebno bogata dijamantima, zlatom, kromom, željeznom rudom i uranom. Poljoprivreda je uglavnom plantažna, a dvije glavne kulture su kukuruz i šećerna trska. Savane i stepe u unutrašnjosti zemlje pogoduju uzgoju goveda i ovaca, a Južnoafrička Republika je i veliki izvoznik vune.

Kada Hrvati dolaze u ovu zemlju, koliko ih je, čime se bave, žele li se vratiti? Sve su to pitanja koja su zanimala autore i obrađena su u knjizi, povijesno-kronološki i empirijsko-istraživački. Hrvati su, osim ostalih smjerova kretanja, selili i u Južnu Afriku, no, kako to slikovito primjećuju autori: »ovaj iseljenički potočić nikad nije postao rijekom«. Holjevac smatra da Hrvati u JAR dolaze 1885. i naseljavaju provinciju Cape Town. Ima i drugih izvora koji navode nešto ranije doseljavanje. Najbolji poznavatelj problematike hrvatskog iseljeničtva u toj zemlji, Tvrтко A. Mursalo, piše da se, prema izvorima iz arhiva u Cape Townu i Haagu, može tvrditi da je prvi Hrvat u JAR-u bio Francisko Drago podrijetlom iz Herceg Novoga. Prema tim izvorima, on se tu našao kao aktivni vojnik u službi Istočnoindijsko-nizozemske kompanije 1757. Hrvati su radili kao fizički radnici na cestama, željezničkim prugama, u lukama i rudnicima. Otkriće zlata privuklo je mnoge, pa i hrvatske iselje-

nike, koji će od 1870. izravno ili neizravno najviše biti zaposleni u rudarstvu. Koliko je život rudara bio surov i težak pokazuje podatak da su rudarski radnici umirali između 30. i 40. godine života. U mnogim rudnicima zlata, bakra, platine i drugima, radili su hrvatski iseljenici s otoka Brača, Visa, Korčule i Makarskog primorja. Od početka 20. st. naši iseljenici napuštaju težak rudarski posao i postaju obrtnici, trgovci, vlasnici restorana i tvornica. Iseljenik Stjepan Blagus navodi da (1929) »naša jugoslavenska kolonija u čitavoj Južnoj Africi uključujući i Rhodesie broji oko 2000 duša, od kojih su 95% Hrvati«. Hrvata je najviše bilo u Johannesburgu i Pretoriji. Važnu ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta imaju različite iseljeničke udruge i organizacije. Društveno okupljanje je najučinkovitija brana protiv asimilacije koja ionako neizbježno prati useljeničku populaciju. Prvi oblik institucionalnoga društvenog okupljanja datira od početka 20. st. kada je u Johannesburgu osnovan hrvatski tamburaški zbor. Slijede i ostala društva i organizacije, »Slavjanska sloga« i »Sokol«, te 1928. Hrvatski prosvjetni klub »Stjepan Radić«. »Hrvatsko društvo u Južnoj Africi« osnovano je 1952. sa sjedištem u Johannesburgu i označilo je početak snažnijega nacionalnog osvjешćivanja u vremenu druge Jugoslavije. Nešto kasnije (1962) u Johannesburgu je osnovan N. K. Croatia. Klub se 1990. raspao a na njegovim temeljima je nastala nova i ujedno najsnažnija nekonfesionalna asocijacija Hrvata u Južnoj Africi, »Hrvatski centar«. Važnu i istaknutu ulogu u čuvanju nacionalnog identiteta ima »Hrvatska zajednica Južne Afrike«, kao organizacija hrvatskih iseljenika na cjelokupnom području JAR-a. U službenim aktima te organizacije ističe se da je njen interes razvijanje prijateljskih odnosa između hrvatskog naroda i naroda Južne Afrike, poglavito na gospodarskome, socijalnom, kulturnom i drugim područjima života. Izdavaštvo i razne publikacije važan su čimilac održavanja nacionalne posebnosti jedne skupine. Od publikacija, kratkotrajno izlaze *Male novine* (1952.–1953.), a *Župne vijesti* u kontinuitetu od 1974.

Katolička crkva, osim konfesionalne uloge, u životu hrvatske dijasporne ima i ne-pobitnu nacionalnu: ona je jedan od čuvara i pronositelja nacionalnog identiteta. Hrvatska vjerska zajednica Župa sv. Jeronima u Johannesburgu utemeljena je dekretom Biskupske konferencije u Zagrebu 1969. Nadalje, 8. 8. 1991. formiran je hrvatski Caritas u prostorijama Hrvatske vjerske zajednice u Houghtonu. Važna funkcija te organizacije bila je prikupljanje pomoći za Hrvatsku u obrani njene suverenosti pred srpskom agresijom. Za svog predstavnika u Južnoj Africi hrvatski Caritas je imenovao fra Marijana Zlovečeru. U kontekstu suvremene hrvatske povijesti, pa i opstanka hrvatske države, važan je i podatak u knjizi da je JAR bila 54. država po redu koja je 2. 4. 1992. priznala Hrvatsku.

U trećem dijelu knjige prikazano je empirijsko istraživanje i analizirana anketa provedena među hrvatskim iseljeništvom. Autori ističu materijalnu i svaku drugu pomoć Joze Maslova, hrvatskog iseljenika i poslovnog čovjeka u JAR-u prilikom anketiranja. Predmet istraživanja bio je utvrditi opću sliku stanja hrvatskih iseljenika, kako žive, kako se osjećaju, što planiraju i sl. Anketirane su 284 osobe, a korišten je prigodni uzorak. Autori u tom dijelu knjige iznose autokritičke primjedbe na istraživanje, naročito na uzorak. Dodali bismo da je možda bilo moguće tablično (a time i preglednije) prikazati nalaze istraživanja što bi pridonijelo većoj čitljivosti i razvidnosti sadržaja teksta. Što pokazuju rezultati istraživanja? Pitanja su grupirana u nekoliko tematskih cjelina. U prvoj se obrađuju pokazatelji nacionalnog identiteta. Ako je suditi prema njihovim vlastitim iskazima, hrvatsko iseljeništvu nije doživjelo jaču asimilaciju u JAR. Oko 90% anketiranih još se osjeća Hrvatima, a dobro poznavanje hrvatskog jezika navodi njih 80%. Njeguju se tradicije iz staroga kraja te naročito vjerski običaji. Tako autori ističu da će u »naših iseljenika redovito naći hrvatsku zemljopisnu kartu, grb, državnu zastavu... Uz njih se redovito čuvaju stare krštenice, os-

tali domovinski dokumenti, fotografije i pisma«. Nacionalni identitet se čuva u kontaktu sa sunarodnjacima, kako u JAR-u, tako i u starom kraju (Hrvatska). Pritom se evociraju uspomene, obnavljaju znanja o mjestu podrijetla, staroj domovini, koristi se i razvija hrvatski jezik. Više od polovine ispitanika svakodnevno se susreće s Hrvatima, prigodno to čini 43,7%, a tek 1,4% vrlo rijetko. Na pitanje *gdje bi željeli nastaviti živjeti*, 54,9% ispitanika odgovara: u Republici Hrvatskoj, 14,8% u Južnoafričkoj Republici, 19,0% u nekoj trećoj zemlji i 11,3% ne zna ili je bez odgovora. Informacije iz domovine stižu na više načina, a važno mjesto pritom imaju komunikacije s rodbinom. Od svih ispitanika 71% još komunicira s rođacima u Hrvatskoj. Informacije su raznovrsne prema izvorima, a najmanje je onih iz južnoafričkih sredstava informiranja. Svega 5% ispitanika svoje poznavanje prilika u staroj domovini temelji na tim izvorima. Domovinski tisak je znatnije zastupljen kao izvor informiranja hrvatskog iseljništva. Više od petine ispitanika preplaćeno je na hrvatske listove, daljnjih 7% kupuje povremeno hrvatske novine, a 64,1% tisak čita prigodice, ovisno o nekim za njih zanimljivim događajima. U Domovinskom ratu, kao i ostali dijelovi hrvatske dijaspor, i Hrvati u JAR-u su humanitarnim i novčanim priložima pomagali u borbi za hrvatsku neovisnost. Najveći autoriteti za iseljene Hrvate u JAR-u su bivši predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i kardinal Franjo Kuharić. Hrvatsko iseljništvo je posve ili uglavnom zadovoljno životom i postignućima u JAR-u. Takvih je preko 90% od ukupnog broja anketiranih, a primjetno je da je zadovoljstvo u korelaciji s duljinom boravka. Iseljenici s duljim boravkom su zadovoljniji u odnosu na one s kraćim. Povratak je prisutan više kao motiv razmišljanja nego kao konkretna odluka. Otprilike trećina respondenata bi se odlučila na skori povratak, a 40% razmišlja o tome. Za ulaganja u Hrvatsku spremno je 10% ispitanika. Nalazi istraživanja samo potvrđuju snagu simbolike, sjećanja i potrebu pripada-

nja jednome priznatome (u ovom slučaju nacionalnome) entitetu, ali i sve teškoće koje se javljaju na praktičnoj razini povratka u staru postojbinu.

Knjiga se još sastoji od sljedećih priloga: Biografije istaknutih Hrvata u JAR, Popis hrvatskih obitelji u JAR s kojima kontaktira Hrvatska katolička zajednica, te kratki Južnoafrički ljetopis – kontekst hrvatskog doseljništva. Na kraju su priložene zemljopisne karte i slike u boji. Pojava ove knjige nov je i važan doprinos izučavanju hrvatske dijaspor, naročito one manje istražene, u koju sigurno možemo ubrojiti Hrvate na afričkom kontinentu.

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb

Petrus Han

Soziologie der Migration: Erklärungsmodelle, Fakten, politische Konsequenzen, Perspektiven

Stuttgart: Lucius & Lucius, 2000., 374 str.

Hanovo djelo *Soziologie der Migration* (= *Sociologija migracije*) nastajalo je u razdoblju od ljeta 1997. do proljeća 1999. Ima 5 velikih cjelina, od kojih se svaka grana na još nekoliko.

Sociologija migracija kao posebna grana sociologije nipošto nije nov znanstveni smjer, već je nastala otprilike dvadesetih godina 20. stoljeća kao tema istraživanja sociologije na čikaškom Sveučilištu. A zasigurno, mišljenja je Han, nije slučajnost da je upravo nastala u najvećoj zemlji useljenja, Sjedinjenim Američkim Državama. Stoga je, kritičan je Han, sociologija migracija na primjer Njemačkoj bila nepoznata sociologijska disciplina sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća kada, s porastom useljenja u SRNJ, počinje privlačiti pozornost.